

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО ТА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ СИНТЕТИЧНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається проблема розвитку критичного та творчого мислення майбутніх учителів-філологів у процесі застосування синтетичних видів мистецтва. Аргументується вплив взаємозв'язку цих двох типів мислення на підтримку свідомої мотивації застосування синтетичних видів мистецтва майбутніми вчителями-філологами. Автор виділяє три основні напрямки їх розвитку у процесі застосування синтетичних видів мистецтва майбутніми вчителями-філологами.

Ключові слова: критичне мислення, творче мислення, синтетичні види мистецтва.

Актуальність проблеми розвитку критичного та творчого мислення у процесі застосування синтетичних видів мистецтва майбутніми вчителями-філологами пояснюється, в першу чергу, гуманістичними принципами у сучасному освітньому процесі, які створюють умови для вільної самореалізації та прояву здібностей особистості, співпраці викладача та студента, що сприяє розвитку інтелектуальних та емоційних потреб майбутніх учителів і створює основу для їхнього входження в контекст сучасної культури праці. Розвиток критичного та творчого мислення займає значне місце в нових, нетрадиційних формах навчання, а особливість самих синтетичних мистецтв сприяє народженню специфічної художньої образності, яка здатна забезпечити гнучкість у художньо-просвітницькій діяльності і, як наслідок, підвищити навчально-виховну діяльність до рівня творчості, що є вищим рівнем прояву естетичної культури особистості.

Проблеми розвитку критичного та творчого мислення постійно перебувають у центрі уваги сучасної педагогічної науки. Особливий інтерес викликає дослідження Г. Ліндсей, К. С. Халл, Р. Ф. Томпсон, у якому розглядаються відмінності цих двох типів мислення та їх взаємозв'язок, а також дослідження Р. Кластера, який характеризує критичне мислення, насамперед, як здатність ставити нові запитання та приймати незалежні продумані рішення. Актуальність цієї тези підтверджується вченими, які розглядають критичне мислення в контексті проблемного навчання (Е. О. Галицьких, М. В. Кларін, Т. С. Паніна, Л. Н. Вавілова, Н. Крилова, М. М. Левіна). Вважаємо за необхідне звернути увагу і на дослідження А. В. Федорова, присвячене розвитку критичного мислення студентів у контексті медіаосвіти, адже специфіка медійного повідомлення характеризується тим, що воно несе в собі не лише об'єктивний факт, але й суб'єктивне його співтворення, у процесі якого відображаються почуття автора, його відношення до цього факту та оцінка, що є спільною рисою з синтетичними мистецтвами, особливо з мистецтвами екранного типу. Викликає інтерес і стаття Н. А. Каширіної, в якій розглядається критичне та творче мислення як основа навчання письмового перекладу.

Мета цієї статті – охарактеризувати взаємозв'язок критичного та творчого мислення майбутніх учителів-філологів у процесі застосування синтетичних видів мистецтва та виділити основні напрямки їх розвитку.

У сучасних наукових джерелах є декілька визначень поняття критичного мислення. У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на визначення М. В. Кларіна, на думку якого, критичне мислення долає межі знань-умінь-навичок і відноситься скоріше до особистісної сфери: "раціональне, рефлексивне мислення, яке спрямоване на рішення того, чому потрібно вірити, або яких заходів слід уживати" [3, с. 25]. Вчений робить висновок, що критичне мислення включає не лише здібності та вміння, але й "предрасположенность" тобто нахили. У рамках особистісного підходу визначає критичне мислення і Е. О. Галицьких: "тип мислення, який допомагає знаходити власні пріоритети у особистісному, професійному та суспільному житті, а також співвідносити їх із актуальними нормами" [1, с. 46]. Отже, критичне мислення розглядається як індивідуальна відповідальність за зроблений вибір і в той же час складний процес, який дозволяє розвивати культуру "діалогу" у спільній діяльності.

Характеризуючи процес розвитку критичного мислення, Д. Кластер виділяє такі його риси:

- самостійність (формулювання своїх ідей і переконань незалежно від інших);
- мислення, при якому інформація є відправним, а не останнім пунктом (знання є мотивом, без якого не можна мислити критично);
- мислення, яке починається з питань і обговорення проблем;
- мислення, яке засноване на аргументації;
- соціальне мислення (будь-яка думка перевіряється в процесі обговорення з іншими) [4, с. 7].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на двоаспектність критичного мислення, запропоноване Е. В. Нечитайловою [7]. Мається на увазі те, що крім зазначених Д. Кластером рис критичне мислення визначають іще як процес, орієнтований на розуміння прихованої складової повідомлення, яке призводить до трьох можливих результатів: інтерпретації, оцінювання та прийняття позиції стосовно прихованого у повідомленні. Саме цей аспект критичного мислення відіграє, на нашу думку, ключову роль у застосуванні синтетичних видів мистецтва майбутніми вчителями-філологами, в той час як риси, які визначає Д. Кластер, відносяться більше до сприйняття інформації взагалі. Це пояснюється тим, що специфіка

мистецтва та синтетичних його видів зокрема полягає у тому, що вони відображають почуття художника-автора та його світосприйняття. Отже, перед нами таким чином відкриваються ідеологічні, філософські та естетичні погляди митця. Оцінюючи їх, глядач перевіряє, уточнює та формує власне відношення до світу і досить часто в емоційно-образній формі мистецтва знову для себе відкриває навколишній світ.

Отже, спираючись на аналіз сучасних досліджень і публікацій, можна зробити висновок, що критичне мислення по відношенню до синтетичних видів мистецтва – це складний рефлексивний процес мислення, який включає асоціативне сприйняття, синтез, аналіз та оцінку механізмів функціонування синтетичних мистецтв у соціумі. Щодо свідомої мотивації до застосування синтетичних мистецтв у професійній діяльності, то критичне мислення виступає невід'ємною частиною інтерпретаційного та оцінного показника, що передбачає ступінь розвитку умінь інтерпретувати та критично аналізувати різні мистецтва.

Критичне мислення сприяє розвитку творчого підходу до процесу отримання знань і реалізації особистості. У сучасних навчальних посібниках з розвитку критичного мислення студентів наголошується, що неможливо відділити критичне мислення від творчого, адже стимулом до творчої діяльності є створення проблемної ситуації, яку неможливо вирішити традиційними способами. Таким чином, критично мисляча людина – "людина творча, здібна мислити нестандартно, і яка має великий духовний потенціал" [6].

У той же час багато сучасних дослідників підкреслюють актуальність дослідження Г. Ліндсей, К. С. Халл, Р. Ф. Томпсон [9], у якому розглядаються перешкоди на шляху розвитку творчого та критичного мислення. Зокрема, викликає інтерес думка про те, що активне сприйняття творчій фантазії може негативно відбиватися на вмінні мислити критично, а серед перешкод розвитку творчого мислення згадується зовнішня та внутрішня цензура, яка частково є результатом критичного мислення.

Отже, виникає питання: чи доцільно розвивати критичне та творче мислення у взаємозв'язку? Шукаючи відповідь на це запитання, звернемо увагу на статтю Н. А. Каширіної [2], у якій розглядається критичне та творче мислення у контексті навчання письмового перекладу, адже синтетичні мистецтва також є "перекладом", хоч і не звичайним, а своєрідним, тобто перекладом життєвого матеріалу у сферу мистецтва, а режисери та постановники виступають у ролі так званих перекладачів.

Автор статті зазначає, що творчість перекладача займає проміжну ланку між науковою (пізнавальною) та художньою творчістю, в той час як звичайна художня творчість може взагалі не залежати від логічного мислення. Таким чином, навчаючи письмового перекладу, особливу увагу потрібно звертати на розвиток критичного мислення, тому що, не дивлячись на свій формально-логічний характер, воно є необхідною передумовою мислення творчого: "перекладацький аналіз як аналітична діяльність на основі критичного мислення сприяє підвищенню якості письмового перекладу не лише безпосередньо, забезпечуючи вербалізоване та структуроване розуміння змісту оригіналу, але й опосередковано, сприяючи підключенню несвідомих, неструктурованих знань, які є основою творчого мислення" [2]. Проте, у статті підкреслюється, що така складна діяльність, як переклад не може здійснюватися лише у логічному режимі, адже навіть досконала система навчання не може забезпечити перекладача необхідною для цього кількістю вербальних знань. Говорячи про те, що на інтуїтивному рівні досвід менш структурований, але водночас багатший, дослідниця робить висновок, що "людина ефективно здійснює переклад переважно за рахунок інтуїтивних, неусвідомлених механізмів", але й зазначає, що переклад не може спиратися лише на інтуїцію, тому що є цілеспрямованою когнітивною діяльністю, яка включає логічне мислення. Таким чином, доцільне свідоме поєднання розвитку критичного та творчого мислення.

На нашу думку, у процесі застосування синтетичних видів мистецтва слід дотримуватися подібної стратегії, але з інших причин. Особливість синтетичних видів мистецтва, зокрема екранних його типів, полягає в тому, що вони встановлюють певні рамки сприйняття, адже плінність дії задається поза бажанням глядача, що не залишає під час реценції широкого асоціативного простору. Видовище на сцені або кінокадр не дає можливості поринути у потік асоціацій, тому що постійно змінюється і спинити його неможливо. Отже, глядача легко позбавити власного простору тлумачень, особливо якщо постановник або режисер наполягає на винятковості своєї думки, яка втілюється у творі. Як наслідок, можливе маніпулювання зі свідомістю глядача. Отже, у процесі застосування синтетичних видів мистецтва розвиток творчого та критичного мислення мають відбуватися у взаємозв'язку і жодному з них не можна надати перевагу, тому що надмірна увага до критичного мислення здатна перетворити сприйняття художнього твору в автоматичну діяльність, що знецінить його естетичну складову, в той час як розвиток лише творчого мислення не сприяє свідомій мотивації застосування синтетичних мистецтв у професійній діяльності.

Таким чином, спираючись на зазначені особливості критичного і творчого мислення та їх взаємозв'язок, виділяємо три основні напрямки їх розвитку у процесі застосування синтетичних видів мистецтва майбутніми вчителями-філологами:

- формування системного типу орієнтування у різних видах синтетичних мистецтв, коли викладач допомагає виділити системоутворюючі властивості, зв'язки та залежності у відповідній темі, що допомагає виділити мету та шляхи застосування синтетичних мистецтв у професійній діяльності;
- організація самостійного дослідницького навчання, яке здійснюється через сприйняття та застосування синтетичних мистецтв у професійній діяльності (навчання без інструкцій);
- комбінований метод навчання, коли викладач знайомить студентів зі знаннями та стратегіями застосування синтетичних видів мистецтва у професійній діяльності як у чіткому вигляді, так і у вигляді інтуїтивно слабо розвинутих прийомів діяльності, які студенти сприймають як на свідомому рівні так і на рівні інтуїції.

Застосування трьох вище зазначених напрямків у комплексі забезпечить взаємозв'язок критичного та творчого мислення у процесі їх розвитку.

Використані джерела

1. Галицких Е. О. Диалог в образовании как способ становления толерантности : [учеб. пособие для слушателей системы доп. проф. пед. образования] / Е. О. Галицких. – Москва : Академический Проект. – 2004. – 240 с.
2. Каширина Н. А. Роль критического и творческого мышления в обучении письменному переводу / Н. А. Каширина // Вопросы теории языка и методики преподавания иностранных языков : сб. науч. тр. – Ч. 1 / под ред. Г. Т. Поленовой. – Таганрог. – 2005. – С. 83–93.
3. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М. В. Кларин. – М. : Арена, 1994. – 224 с.
4. Кластер Д. Что такое критическое мышление? / Д. Кластер // Критическое мышление и новые виды грамотности : сборник / сост. О. Варшавер. – Москва : ЦГЛ, 2005. – С. 5–12.
5. Левко У. Е. Ідеологічне прочитання моделей фікційних суспільств / Уляна Левко // Новітня теорія літератури і проблеми літературної методології / упорядник І. В. Папуша // *Studia methodologica*. – [Редкол. : О. Лещак, Р. Гром'як, О. Куца та ін.]. – Вип. 24. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 80–83.
6. Мурюкина Е. В. Развитие критического мышления студентов педагогического вуза в рамках специализации "Медиаобразование" : учебное пособие для вузов / Е. В. Мурюкина, И. В. Челішева // отв. ред. А. В. Федоров. – Таганрог : Изд-во Кучма, 2007. – 162 с.
7. Нечитайлова Е. В. Медиаатекст как основа развития критического мышления школьников / Е. В. Нечитайлова // Проблемы современного образования. – № 5. – 2011. – С. 89–95.
8. Федоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А. В. Федоров. – Москва : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех", 2007. – 616 с.
9. Линдсей Г. Творческое и критическое мышление / Г. Линдсей, К. С. Халл, Р. Ф. Томпсон // Познавательные психические процессы / сост. и общая редакция А. Г. Маклакова. – СПб : Питер, 2001. – С. 445–449.

Бычек Е. А.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ФИЛОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИНТЕТИЧЕСКИХ ВИДОВ ИСКУССТВА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматривается проблема развития критического и творческого мышления будущих учителей-филологов в процессе использования синтетических видов искусства. Аргументируется влияние взаимосвязи данных типов мышления на поддержание сознательной мотивации использования синтетических видов искусства будущими учителями-филологами. Автор выделяет три основные направления их развития в процессе использования синтетических видов искусства будущими учителями-филологами.

Ключевые слова: критическое мышление, творческое мышление, синтетические виды искусства.

Bychek O. A.

FUTURE TEACHERS' CRITICAL AND CREATIVE THINKING DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF USING ALL-EMBRACING ART FORM IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY

The article focuses on the problem of the interdependence and correlation of critical and creative thinking of future philologists in the use of all-embracing art form. The main directions of both kinds of thinking development are propounded. Critical thinking is defined as the phenomenon which overcomes the limits of knowledge, abilities and skills and relates more to the personal sphere of rational or reflective thinking, involving inclinations and as a process aimed at understanding the hidden part of the message, which leads to three possible outcomes: interpreting, evaluating and adopting. The specificity of art and all-embracing art form in particular is that they reflect the ideas and feelings of the artist-author. In assessing all-embracing art form, the viewer refines and creates his own relationship to the surrounding world. Thus, critical thinking in relation to all-embracing art form is a complex reflexive thinking process that includes associative perception, synthesis, analysis and assessment mechanisms of all-embracing art form in the society. Critical thinking in professional activities plays an integral role of interpretation and evaluation and promotes creative approach to gaining knowledge. At the same time modern researchers emphasize the idea that active promotion of creative imagination might affect the ability to think critically. According to N. A. Kashirina, the work of the translator is an intermediate link between academic (cognitive) and artistic creativity, while conventional arts may not depend on logical thinking only. That is why, there must be a conscious and appropriate combination of critical and creative thinking in the translation process. However, all-embracing art form including its screen types establish a framework of perception, because of the fluidity of action in the wide associative space. A spectator is involved into the stream of constantly changing associations. Thus, a viewer easily denies his own interpretations of space. As a result, it is possible to manipulate the consciousness of the viewer. So, the use of such arts in professional activities while developing creative and critical thinking must be both interdependent and correlative.

Key words: critical thinking, creative thinking, all-embracing art form.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2016